

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І.І.МЕЧНИКОВА
ІНСТИТУТ МАТЕМАТИКИ, ЕКОНОМІКИ І МЕХАНІКИ

З.О. КІРЕЄВА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

«Сімейні детермінанти формування особистості дитини»

Одеса

2012

УДК

ББК

Навчально-методичний посібник з спецпрактикуму «Сімейні детермінанти формування особистості дитини». Для студентів очної і заочної форми навчання.

Автор Кіреєва З.О.

Рецензенти:

Кузьменко В.У. доктор психологічних наук, професор
Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова.
Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій,
кафедра теоретичної та консультативної психології.

Мамічева О.В. доктор психологічних наук, професор
Донбаський державний педагогічний університет
кафедра логопедії і спеціальної психології

Колот С.О. кандидат психологічних наук, доцент
одеський національний політехнічний університет
кафедра соціальної роботи та кадрового менеджменту

Навчально-методичний посібник містить тези основного теоретичного матеріалу спецпрактикуму «Сімейні детермінанти формування особистості дитини» та практичні завдання і питання, які сприятимуть глибокому володінню матеріалом, що дозволяє студенту отримати практичні навички в галузі сімейного консультування. Особлива увага приділена: структурі родини, основним етапам сімейного консультування, взаємовідносинам між батьками та дітьми, цілям невірного поведження дітей і підлітків, типам сиблінгових позицій дітей у родині і стилям їх поведження у дорослому віці.

Навчальний посібник адресований студентам психологічного відділення ОНУ імені І.І. Мечникова та практикуючим психологам.

Рекомендовано до друку за рішенням Вченої ради ОНУ імені І.І. Мечникова (протокол № 4 від 25.12.2012 року)

З.А. Кіреєва

Одеський національний університет імені .І.І.Мечникова

ЗМІСТ

стр.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Тема 1. Родина: її місце в суспільстві. Життєвий цикл розвитку родини. Дослідження структури родини та внутрішньородинних відносин. Структура родини. Батьківська відповідальність як віжлива умова створення позитивного клімату в родині. Вплив подружніх відносин у формуванні особистості дитини.

Тема 2. Основні етапи сімейного консультування.

Консультування батьків і підлітків.

Тема 3. Взаємовідносини між батьками та дітьми. Батьки очима дітей. Типи виховання. "Бар'єри" спілкування між батьками і дітьми. Загальні настанови дитини за Г.Т. Хоментаскасасом. Психологічні проблеми, які пов'язані з неправильним вихованням дітей.

Рекомендації А. Адлера по вихованню розумово здорової дитини

Тема 4. Цілі невірною поведінки дітей і підлітків по Дрейкусу й Зольцу. Виховна значімість внутрішньородинних відносин.

Тема 5. Дитина у родині. Сіблінги. Порядок народження.

Типи сіблінгових позицій

Тема 6. Складання генограми

Тема 7. Психодіагностична методика «Малюнок родини».

Дослідження відображення внутрішньородинних відносин в малюнках дітей.

Перелік запитань по спецпрактикуму

«Сімейні детермінанти формування особистості дитини».

Рекомендована література

Мета та завдання навчальної дисципліни

Даний спецпрактикум є складовою частиною загального навчання студентів, який поглиблює їх теоретичні і практичні знання і поняття в психології сім'ї, вікової психології та включає диференційований підхід до консультування родини. Даний курс спрямований на: розуміння розділів психології, пов'язаних з подальшою професійною роботою; розвиток у майбутніх фахівців навичок емоційної і екзистенціальної підтримки родини, діалогічного проблемного мислення; вміння практичної роботи і допомоги родині, консультування батьків та дітей; набуття досвіду психодіагностики.

Основною метою спецпрактикуму – є формування у студентів глибоких професійних знань про впливання родинних відносин на розвиток дитини та особливості родинного консультування.

Завданнями курсу є:

- пізнання особливостей структури родини,
- формування уявлень про відносини між батьками та дітьми та сіблінгами,
- становлення знань про вікові етапи розвитку відносин у родині,
- вивчення особливостей родинного консультування.

Навчальний спецпрактикум «Сімейні детермінанти формування особистості дитини» є одним із курсів циклу професійно-орієнтованих дисциплін програми підготовки спеціалістів-психологів.

Після засвоєння програми спецпрактикуму «Сімейні детермінанти формування особистості дитини» очікуються такі результати:

По-перше, студент повинен мати уявлення про характерні особливості структури родини, основні властивості невірної поведінки батьків і дітей у родині, мати уяву про вікові кризи, які відбуваються у родині, про особливості взаємин між сіблінгами;

По-друге, вміти складати генограму;

По-третє, мати практичні навички психодіагностики та родинного консультування, які включають знання про основні особливості структури родини, уявлення про відносини між батьками та дітьми, між сіблінгами; особливості вікових етапів розвитку відносин у родині.

По-четверте, вміти застосовувати корекційні вправи, при консультуванні родини.

Тема 1. Родина: її місце в суспільстві. Життєвий цикл розвитку родини. Дослідження структури родини та внутріродинних відносин. Структура родини. Батьківська відповідальність як віжлива умова створення позитивного климату в родині. Вплив подружніх відносин у формуванні особистості дитини.

Загальні тези:

- Сім'я відіграє велику роль у сучасному суспільстві. Вона є первинною клітиною соціальних груп, класів, які утворюють соціальну структуру будь-якої країни. Життя більшості людей так чи інакше пов'язане з сім'єю — своєрідним мікросвітом, де сплітаються складні економічні, політичні, психологічні, ідеологічні, фізіологічні та інші соціальні проблеми.
- Родина є базисною основою первинної соціалізації особистості й головною умовою реалізації задатків і здатностей людини. Родина є найважливішим фактором формування особистості. Виділяються три фактори, що впливають на розвиток людини: спадковість, середовище й виховання. Дитячо-батьківські відносини виступають особливим типом міжособистісних відносин і мають певну динаміку, структуру та емоційну основу.
- Родина - складна багатофункціональна система, вона виконує ряд взаємозалежних функцій. До функцій відносять: економічну, господарсько-побутову, рекреативну або психологічну(емоційну), репродуктивну, виховну. Ю. Хямяляйненом визначено для кожного етапу сімейних відносин характерні певні функції.
- **Життєвий цикл сім'ї** - це історія життя сім'ї, її протяжність у часі і власна динаміка. Життя сім'ї, відбиває повторюваність, регулярність сімейних подій. Поняття "цикл розвитку сім'ї" було використано вперше в 1948 році Е. Дювальль і Р. Хілом. Спочатку було виявлено 24 стадії сімейного циклу. У 60-х роках, коли ця ідея почала розглядатися в психотерапії, життєвий цикл сім'ї став зводитися до 7-8 стадій(за Е. Дюваль):
 1. Прийняття та освоєння подружніх ролей.
 2. Поява в сім'ї дітей (вік старшого 30 місяців).
 3. Сім'ї з дітьми дошкільниками (вік старшого дитини від 2 років і 6 місяців до 6 років).
 4. Сім'ї з дітьми (вік старшого дитини від 6 до 13 років).
 5. Сім'ї з підлітками (старшій дитині від 13 до 20 років).

6. Відхід молодих людей з сім'ї (від догляду першої дитини до моменту, коли наймолодший покине батьківську сім'ю).
7. Середній вік батьків (від «порожнього гнізда до відходу на пенсію»).
8. Старіння членів сім'ї (від виходу на пенсію до смерті обох з подружжя).

Аналіз представленої періодизації свідчить про те, що Е.Дюваль визнає дитячу підсистему сім'ї ведучою. Завдання розвитку пов'язані з народженням дітей, їх вихованням та доглядом.

- **Структура сім'ї** — це спосіб і організація зв'язків між її складовими частинами (батьками, дітьми, подружжям і т. ін.), характер їх взаємовідносин у процесі життєдіяльності, типи авторитету. За ступенем включення членів родини в сімейні стосунки, їх емоційної духовної єдності розрізняють: згуртовані (інтегровані) і роз'єднані (дезінтегровані) сім'ї. За ступенем роз'єднаності виділяють частково дезінтегровані сім'ї. За характером психологічної й ціннісно-орієнтаційної єдності розрізняються гармонійні і дисгармонійні сім'ї. За ознакою комунікативних установок членів родини розрізняються корпоративні (прагматичні) і альтруїстичні типи сімей. За кількістю і характером комунікативних зв'язків розрізняються відкриті і закриті. Залежно від адаптивних ресурсів сім'ї і здатності пристосовуватися до мінливості умов життя виділяють гнучкі й інертні (консервативні) сім'ї. За характером розподілу влади виділяють сім'ї єдиновладні (авторитарні) і демократичні. Ще виділяють: патріархальну (традиційну) родину, дітоцентристську (сучасну) і подружню (постсучасна) родину.

Таким чином, згідно з поданою класифікацією існує багато типів сім'ї. В російськомовній літературі наявні такі схеми типів сімей. Див. рис.1 та рис.2.

Рис. 1. Типы родин за внутрішньою структурою(за даними російсько-мовних джерел) внутрешней

Рис.2. Типы родин за характером

Психологічний клімат сім'ї – це комплекс психологічних умов, що сприяють чи перешкоджають згуртуванню сім'ї, це сукупність психологічних станів, настроїв, стосунків її членів. Психологічний клімат – не статичне поняття. Його творять члени кожної сім'ї і саме від їхніх зусиль залежить, яким він буде. До його складових відносять: вміння та бажання розуміти одне одного, задоволення потреби партнера в рівноправ'ї, підтримування уявлення членів родини про сімейні ролі. Психологічний клімат нерозривно пов'язаний із ідейно-моральними цінностями сім'ї і є показником якості міжособистісних стосунків між членами родини, тому його нерідко називають морально-психологічним кліматом, маючи на увазі емоційну єдність, загаль-

ний стиль життя сім'ї, характер стосунків у ній. Зазвичай вчені виділяють два типи психологічного клімату в сім'ї: сприятливий та несприятливий. Представниками такої теорії розподілу є М. Алексєєва, В. Сердюк, С. Кулаков, І.Шилов, І. Гребенников.

Питання до теми:

1. Наведіть приклади визначень сім'ї, що характеризують її як соціальний інститут, малу групу і систему стосунків.
2. Спираючись на свої знання, наведіть приклади різних типів сім'ї.
3. Підготуйте відповідь(скорочений доклад) про кризи у родині.
4. Обґрунтуйте з теоретичної та практичної точок зору твердження про те, що робота з сім'єю є найбільш великим полем діяльності психолога.
5. Самостійно обґрунтуйте у вигляді есе тему впливу подружніх відносин у формуванні особистості дитини.

Тема 2. Основні етапи сімейного консультування. Консультування батьків і підлітків.

Загальні тези:

- На даний момент часу в практиці психологічного консультування виділилися його особливий напрямок - сімейне консультування.
- Основні питання, пов'язані з проведенням такого консультування можна розділити на такі підгрупи:
 1. Взаємовідносини клієнта з його майбутнім чоловіком або жінкою.
 2. Взаємовідносини між подружжям у вже сформованій родині.
 3. Взаємовідносини подружжя з їх власними батьками та батьками другого з подружжя.
 4. Взаємини батьків і дітей в одній і тій же сім'ї.

- **Згідно Ейдеміллеру психологічне консультування відбувається у декілька етапів:**

1. Встановлення контакту і приєднання консультанта до клієнтів. Це досягається за допомогою дотримання конструктивної дистанції, що допомагає оптимальному спілкуванню, синхронізації дихання консультанта і заявника, використання предикатів мови, що

відображають домінуючу репрезентативну систему, того, хто робить повідомлення про проблему.

2. Збір інформації про проблему із застосуванням прийомів мета-моделювання і терапевтичних метафор. Суб'єктивізації психотерапевтичної мети сприяють наступні питання: «Якого результату бажаєте досягти?», «Будь ласка, спробуйте сказати про це без негативної частинки «не» - в термінах позитивного результату».

3. Обговорення психотерапевтичного контракту: розподіл відповідальності, тривалість роботи, тривалості одного сеансу, періодичності зустрічей, умов оплати, можливих санкцій за порушення сторонами обумовлених умов. Консультант зазвичай відповідає за безпеку консультації, за технологію доступу до дозволу проблем клієнта, а він, у свою чергу, за власну активність, щирість, бажання здійснити зміну своєї ролевої поведінки.

4. Уточнення проблеми клієнта з метою максимальної її суб'єктивізації і тестування ресурсів клієнта або його сім'ї. Цьому допомагають питання типу: «Як Ви раніше справлялися з труднощами, що Вам допомагало?», «У яких ситуаціях Ви були сильними, як Ви використовували свою силу?».

5. Зміцнення віри клієнта в успішність і безпеку процедури консультування і власне її проведення. Можна використовувати твердження, які будуть надійною гарантією успішності роботи, тобто про бажання клієнта здійснити зміни, його колишній досвід, активність і щирість у поєднанні з прагненням консультанта співробітничати з ним, його професійними якостями і досвідом. Власне консультування включає:

а) обговорення з учасниками позитивних і негативних сторін стереотипів поведінки, що склалися. Тут можливі такі питання: «Що найгірше для Вас в обставинах, що склалися?», «Що є найкращим в засуджуваній ситуації?»;

б) сумісний пошук нових шаблонів поведінки («віяла рішень»). Консультант пропонує наступні питання: «Чого Ви ще не робили, щоб вирішити проблему?», «Як поводитися значущі для Вас люди, що опинилися в схожій ситуації?», «А Ви змогли б так поступити?», «Що ж Вам заважає зробити такий же вчинок?». На цьому етапі можна також використовувати прийоми візуалізації: клієнти, створюють образи нової ситуації і фіксують, кінестетичні відчуття, що виникають при цьому.

6. Проведення екологічної перевірки (завдання клієнта або членам, консультованої сім'ї представити себе в схожій ситуації через 5-10 років і досліджувати свій стан).

7. «Страхування результату» з метою отримання клієнтами впевненості в тому, що вони здатні освоїти нові стереотипи поведінки. Для цього використовуються домашні завдання, запрошення на повторну консультацію через деякий час для обговорення отриманих результатів.

8. Процедура «від'єднання». У ряді випадків «від'єднання» можна відбутися автоматично при досягненні клієнтами необхідного ефекту. Проте, іноді консультант вимушений його стимулювати, використовуючи, наприклад, «парадоксальні завдання», точне виконання яких приводить до результату прямо протилежному заданому.

Таким чином, концепція психологічного консультивання за Е.Ейдемільером – це спеціально організований процес навчання клієнта (людини, що потребує допомоги), що актуалізує додаткові психологічні сили і здібності (особові ресурси), що дозволяють йому знайти нові варіанти виходу з важкої життєвої ситуації.

Питання до теми:

1. Розповісти про етапи сімейного консультивання.
2. Провести пробну консультацію перших 2 етапів сімейного консультивання.
3. В індивідуальному пробному консультиванні скласти «Карту родини».

Тема 3. Взаємовідносини між батьками та дітьми. Батьки очима дітей. Типи виховання. "Бар'єри" спілкування між батьками і дітьми. Загальні настанови дитини за Г.Т. Хоментausкасoм. Психологічні проблеми, які пов'язані з неправильним вихованням дітей. Рекомендації А. Адлера по вихованню розумово здорової дитини

Загальні тези:

- Г.Т. Хоментausкасo виділяє чотири узагальнені установки дитини стосовно батьків і до себе.

1. Я потрібний і любимий, і я люблю вас теж. У цьому випадку батьківським відносинам з дитиною характерні такі три особливості: а) загальне позитивне емоційне тло взаємодії; б) визнання автономності, своєрідності особистості дитини, його права на вибір; в) визнаючи права дитини, батьки в той же час не забувають про свої бажання й прагнення реалізувати власні життєві плани.

2. Я потрібний і любимий, а ви існуєте заради мене. Така позиція частіше виникає в родинях з переважним культом дитини, у яких всі дела й турботи зосереджені навколо маленького ідола.

3. Я не любимий, але я від всієї душі бажаю наблизитися до вас. Родини, у яких дитина може відчувати що його не люблять, зовні дуже різноманітні. В одних родинях дітям приділяється багато уваги, а в інших - діти явно педагогічно запуснені. Це говорить про те, що самопочуття дитини залежить не від наочних особливостей життя родини, а від більше глибоких, психологічних її особливостей. Наприклад, таких, як поява дитини внаслідок небажаної вагітності, невдоволення дитиною такою, якою вона є, надмірна вимогливість, авторитарність батьків, відкидання дитини в будь-якій формі.

4. Я не потрібний і мене не люблять. Дайте мені спокій. Дитина може демонструвати свою дурість, погані звички, незграбність - усе заради того, щоб "віджахнути" від себе дорослого.

- Вченими виділяються чотири типи виховання (Г. Крайг, 2000).
Авторитетний (теплі відносини, високий рівень контролю).
Авторитарний (холодні відносини, високий рівень контролю).
Ліберальний (теплі відносини, низький рівень контролю).
Індиферентний (холодні відносини, низький рівень контролю).

За допомогою розробленого Е.Ейдемільером опитувальника «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) можна встановити тип виховання і причини, закріпили його в сім'ї.

У додатку А наводяться описані різними дослідниками стилі сімейного виховання: варіанти назв одного і того ж або дуже близьких стилів виховання; дається характеристика стилю за параметрами емоційної близькості, рівню вимог і обмежень, ступеня та формами контролю, особливостям спілкування; сформульовані можливі, найбільш ймовірні наслідки для психічного розвитку дітей.

- Відомі рекомендації А. Адлера по вихованню розумово здорової дитини (цитуються російською мовою за О.В. Сидоренко).

1. Воспитатель или родитель должен завоевать любовь ребенка. Главнейший помощник воспитания – любовь. Любовь к ребенку – безусловная гарантия его воспитуемости.

2. Лучшая поддержка в развитии ребенка – его уверенность в собственных силах. Уверенность ребенка в себе, его личностная смелость – величайшее счастье для него.

3. Слабые и болезненные дети легко теряют уверенность в себе, так же как и избалованные и излишне опекаемые дети.

4. Ни при каких обстоятельствах ребенок не должен бояться своего воспитателя.

5. Что касается дисциплинарных мер, то похвала и награда предпочтительнее наказания. Если наказания невозможно избежать, то необходимо информировать ребенка о том, что он сделал неправильно и концентрировать его внимание на лучших способах поведения.

6. Вместо того, чтобы требовать слепого подчинения, следует в максимально возможной степени оставлять за ребенком свободу решения.

Таким чином, основними поняттями адлеровського виховання батьків є "рівність", "співробітництво" й "природні результати". З ними зв'язані два центральних принципи виховання: відмова від боротьби за владу й облік потреб дитини. А. Адлер підкреслював рівність міжбатьками й дітьми, як в області прав, так й в області відповідальності, - рівність, але не тотожність. Необхідно навчити батьків, вважав А. Адлер, поважати унікальність, індивідуальність і недоторканність дітей із самого раннього віку.

- У вітчизняній психології й психіатрії склалася традиція розглядати порушення системи сімейного виховання й дисгармонії сімейних відносин як основні фактори, що обумовлюють виникнення неврозів і психопатій у дітей. Науковці виділяють три основних типи невірного виховання:

1. Щовідкидає(ром.мов. - отвергающий): воно обумовлено усвідомлюваними і частіше неусвідомлюваними моментами. Суть його полягає або в надмірній вимогливості, твердій регламентації й контролі, або в недоліку контролю на ґрунті потурання.
2. Щогіперсоціалізує: проявляється в надмірній заклопотаності майбутнім дитини і його родини. Виникає на ґрунті тривожної помисливості батьків відносно здоров'я дитини, його соціального статусу, успіхів у навчанні й т.д.
3. Егоцентричне: спостерігається в родинах з низьким рівнем відповідальності, коли дитині нав'язує уявлення "Я великий" як самодостатня цінність для навколишніх.

- Э.Г. Эйдемиллер описывает шесть типов воспитания детей, страдающих психопатиями(рос.мовою):

- 1) потворствующая гиперпротекция, содействующая развитию истероидных и гипертимных черт характера;
- 2) доминирующая гиперпротекция, усиливающая астенические черты характера;
- 3) эмоциональное отвержение ребенка, способствующее акцентуации по эпилептоидному типу;
- 4) повышенная моральная ответственность, стимулирующая развитие психоастенического характера;
- 5) безнадзорность, сопровождающая гипертимность и неустойчивость поведения подростка;
- 6) жестокое обращение с ребенком, такой тип воспитания способствует акцентуациям всех видов

- На підставі аналізу закордонної психологічної літератури В.Д. Москаленко відзначає, що в родинах алкоголіків правила, встановлювані родителями, або занадто вільні або занадто строгі;
- У своєму експериментальному дослідженні А.Я.Варга визначає три несприятливих для дитини патогенних типу батьківського відношення: симбіотичний, авторитарний, що відкидає (рос.-

отвергающий). Для симбіотичного типу відносин характерне бажання удержати, прив'язати до себе дитину, позбавити її самостійності. У роботі А. Адлера вперше був описаний образ тривожної матері, що встановлює з дитиною симбіотичні відносини, які паралізують власну активність і самостійність дитини

- А.Я. Співаковська відзначає, що для батьківської позиції в дисгармонійних родинх характерні такі параметри як неадекватність, ригідність, непрогностичність. На недолік уміння мінятися місцями у взаємодії з дитиною, непрогностичність батьківської позиції взагалі вказують багато практичних психологів.

- **Батьки очима дітей**

Хоч і рідко, але все ж не перевелися ще чоловіки, які із задоволенням колисують, сповивають і миють своїх немовлят, а після стомлюючої роботи ще й знаходять відпочинок в іграх з ними. Однак таких чоловіків небагато. Ось якими постають батьки власним дітям.

Папа під каблуком. Правом голосу в таких сім'ях має не чоловік, а його дружина. В даному випадку, в очах дитини, тато - сам дитина, оскільки мама завжди говорить йому, що потрібно робити. Тому тато також потребує маму, як вважають малюки. Так, відносна "неврівноваженість" батька - поганий приклад, погана модель для сім'ї, для дітей.

Папа - клоун. Батько цієї групи чекає не дочекається кінця тижня, прагнучи пограти з дитиною у всі ігри, які їй подобаються. Ігри ці тривають до повної втрати сил. Однак пізніше діти говорять: "Ми не немовлята! Будьте ласкаві, сприймайте нас як дорослих, так як у нас також існують свої проблеми!" Порада психологів: роль батька полягає не в тому, щоб будувати з себе клоуна і розважати сімейство. Необхідно рости разом з власними дітьми, вчасно реагуючи на їх світогляд, який змінюється.

Батьки поза сім'єю. У цю групу входять розведені чоловіки, які можуть зустрічатися з дітьми лише у вихідні дні або ще рідше. Якщо у батька і дитини немає постійних загальних інтенсивних вражень, вони стають чужими одне для одного. Порада для розлучених батьків: навіть якщо у вас і дуже напружені стосунки з колишньою дружиною, систематично розмовляйте з нею про дітей. Така практика себе виправдовує, оскільки ви рідко зустрічаєтеся зі своєю дитиною.

Батько біля телевізора. Це тип батьків, які, повернувшись з роботи, тут же сідають до телевізора або дивляться у газету. Подібна

поведінка глави сімейства ущемляє самоповагу дітей, їх гідність, оскільки вони чудово відчують, що менше значать для батька, ніж газета або телевізор. Подібний спосіб життя веде до того, що діти можуть стати такими ж пасивними, як і ви.

Батько - мазохіст. Такі батьки готові піти заради дітей на все. Вони проводжають до будинку з дискотеки в 3:00 ночі двадцятирічну доньку чи сина, платять штраф за розбите скло і т.д. Головне, щоб у їхніх нащадків не було ніяких проблем. Думка психологів з даного питання: у вас було важке дитинство або ви боїтеся втратити любов дітей. Треба вміти сказати "ні", так як дитина повинна навчитися відчувати відповідальність за вчинені нею вчинки.

Батько - трудяга. Батько проводить багато часу далеко від родини, часто знаходиться в роз'їздах, на роботі. Рідкісне і несистематичне перебування батька в колі сім'ї діти сприймають болісно, оскільки спілкування з ним просто необхідно. Коли він вдома, діти поводяться виховано, так само, як і в присутності гостей, намагаючись турбувати його якомога менше. Тому, якщо ви у від'їзді, намагайтеся підтримувати зв'язок з дітьми, наприклад, по телефону. Після повернення з поїздки докладно розкажіть дітям, які питання ви вирішували далеко від дому. Однак ніколи не нав'язуйте себе дітям, краще почекайте, поки вони самі проявлять інтерес до ваших службових справ.

Батько - кар'єрист. Ви живете тільки роботою, все інше, включаючи сімейні проблеми, відходить на другий план. Мрієте, щоб ні у кого в сім'ї не було ніяких проблем, щоб вас не вивели з рівноваги, надавши можливість спокійно працювати і робити кар'єру. Діти отримують від вас будь-яку іграшку або одяг, про яку можуть тільки мріяти, відчуючи тим не менш, що батько не звертає на них належної уваги, так як робота для нього понад усе. Це також обмежує самоповагу дітей. Рада психологів: нехай ви живете лише роботою, проте в кожного є вихідні. В цей час намагайтеся якомога інтенсивніше проводити час зі своїми дітьми. Якщо є можливість, зводите їх до себе на роботу, покажіть, в чому полягають ваші службові обов'язки.

Супербатько. Такий батько завжди знаходиться в розпорядженні дітей, коли в цьому є необхідність. Він з усією серйозністю ставиться до виховання дітей, у яких є мрії, бажання і почуття відповідальності. Діти вірять в нього і знають, що завжди можуть розраховувати на підтримку батька, яка вселяє в них впевненість. Вони раді тому, що батько сприймає їх як дорослих. Залишайтеся таким, яким ви є, оскільки такі батьки - явище вкрай рідкісне.

Папа - товариш. Ви систематично ходите з дітьми на футбол, в кінотеатр, разом майструєте. Без вас в родині нічого не роблять. Природно, діти раді спільним програмам, щасливі і горді тим, що папа може знаходитися поруч. Але іноді діти хочуть побути на самоті або в колі своїх друзів. Порада психологів така: батько любить дітей, із задоволенням проводить з ними час, але іноді така практика може мати негативні сторони. Діти, як і дорослі, іноді воліють усамітнитися, щоб помалювати, почитати, пограти з друзями, тобто зайнятися тим, що їм ближче.

Питання і завдання до теми:

1. Підготувати доклад за темою «Правила покарання».
2. Доповісти спираючись на Додаток А про стилі сімейного виховання. Порівняти їх.
3. Провести за допомогою опитувальника «Аналіз сімейних взаємин» (АСВ) Е.Г. Ейдемільера обстеження. Зробити психологічний аналіз.
4. Порівняти погляди вчених щодо психологічних проблем, які пов'язані з невірним вихованням дітей.

Тема 4. Цілі невірнього поведження дітей і підлітків по Дрейкурсу й Зольцу. Виховна значімость внутріродинних відносин.

Загальні тези:

- Дрейкурс і Зольц (Dreikurs & Soltz, 1995) внесли значний вклад в адлеріанську терапію й консультування, включаючи систематизацію основних понять теорії Адлера, що виявилось особливо корисним для навчання прикладним аспектам цієї теорії. У сімейному консультуванні часто використовується створена Дрейкурсом типологія цілей невірнього поведження, які можна часто спостерігати в дітей.
- Базуючись на теорії цілеспрямованого поведження, що є складовою частиною адлеріанської індивідуальної психології, Дрейкурс указував, що будь-яка дія дитини спрямована на певну мету. Ціль дитини - зайняти певне місце в групі. І Адлер, і Дрейкурс вважали, що одержання такого місця й визнання в групі з первинними мотивами по-

водження будь-якої людини, оскільки це забезпечує їй виживання. Крім того, Дрейкурс вказував, що добре, якщо дитина пристосовується, добуває собі місце в групі за рахунок привнесення в неї чогось свого, а також підбудовуючись під вимоги групи. Однак, якщо дитина відкидається групою або не знає, яким образом їй досягти відповідності груповим стандартам, то тоді вона може спробувати домогтися своєї мети за допомогою невірною поведіння.

- Спочатку Дрейкурс і Зольц (1995) говорили про "чотири цілі неправильного поведіння", маючи на увазі, що таке поведіння дітей звичайно виводить із рівноваги батьків і вчителів. Пізніше Дрейкурс уточнив, що по своїй природі ці цілі імпульсивні й виникають безпосередньо в процесі поведінкової взаємодії дитини й іншої людини - найчастіше батька або вчителя.
- Діти звертаються до **неправильного поведіння** тоді, коли позитивні способи досягнення важливих для них цілей не принесли бажаного результату. Для того щоб його помітили й сприйняли, маленька дитина **прибігає до найрізноманітніших засобів залучення уваги**. Якщо виявиться, що такі засоби спрацювали успішно, і дитина відчує, що її сприйняли, вона і далі буде поводитися подібним же чином. Однак, якщо ці різноманітні дії по залученню уваги не принесуть результату й не зможуть задовольнити потреби дитини, то, можливо, він стане домагатися бажаного більше силовими методами, прагнучи знайти певну владу.
- Дитина може почати міркувати в такий спосіб: "Якщо зараз ніхто не обертає на мене уваги, то коли я стану головним, мене помітять. Зрештою, мама, папа й мій вчитель - всі вони поступають по-своєму, і саме це, як видно, забезпечує ним досить вагому соціальну позицію". Якщо таке **прагнення дітей до влади** й до керівництва доводить свою заможність, то вони можуть включити дану мету в список своїх життєвих пріоритетів й у наступному житті впливати подібній же схемі поведіння (Sweeney, 1998).
- Якщо спроби знайти **владу** зазнають невдачі, дитина може вирішити, що мало хто буде виконувати його бажання або поводитися так, як він того хоче, і що до нього нікому немає ніякої справи. Звичайно дитина почуває себе ураженим від такого явного відкидання, і вона буде **прагнути помститися або відплатити за це**. Помста може виражатися в помірній або в крайній формі. Це той рівень цілей, на якому зневірені діти й молоді люди стають злісними, схильними до правопорушень і часто роблять акти вандалізму, крадіжки й інші

деструктивні або марні вчинки. Якщо ж дитина або парубок з поведженням, що відхиляється, знайде відповідне місце, де зможе реалізувати свої деструктивні нахили, то це швидше за все зробить його життя вкрай нещасливим, з високою імовірністю зробить його закоренилим злочинцем, алкоголіком, або, що гірше всього, наркоманом.

- Якщо ж жодна із цих трьох цілей не зможе забезпечити дитині необхідного йому почуття приналежності до групи, то він може зовсім відмовитися від боротьби й **зобразити із себе неповноцінного**. Подібна симульована неповноцінність часто закінчується тим, що мир дорослих відвертається від дитини.
- Дрейкурс і Зольц (1995) відзначали, що дитина може домагатися кожної із чотирьох цілей неправильного поведження, а саме, **уваги, влади, помсти й симульованій неповноцінності**, як конструктивним (позитивним), так і деструктивним (негативним) способом. Вони затверджували також, що дитина може досягти мети найрізноманітнішими шляхами, і що ця мета цілком може змінитися залежно від ситуації. Найбільший вплив на намір (ціль) дитини робить дія (що робить у даній ситуації дорослий) і афект (емоційний відгук) з боку інших людей.
- Формулювання Дрейкурсом цих чотирьох цілей неправильного поведження і їхній докладний опис є самим **корисним методичним посібником** для сімейних консультантів, що дотримуються адлеріанської теорії.
- Ціль психологічної допомоги батькам за Дрейкурсом - допомогти їм і дітям засвоїти якнайбільше підходящих типів взаємодії. Взаємодія повинна будуватися на основі принципу рівних цінностей і взаємоповаги. Важливо також відзначити, що ідеї А.Адлера, його уявлення про людей, як соціальних істот, чиє поведження цілеспрямовано на основне бажання - бути частиною групи, поклали початок груповим формам роботи з батьками.

Питання і завдання до теми:

1. Переглянути 3 коротких відео-сюжетів і встановити цілі невірного поведження дітей.
2. Знайти в Інтернет-мережі або на телебаченні програми, це чітко прослідковуються цілі невірного поведження дітей. Продемонструвати і інтерпритувати їх.

Тема 5. Дитина у родині. Сіблінги. Порядок народження. Типи сіблінгових позицій

Загальні тези:

- **Сіблінги**(англ. siblings, sibs — брат або сестра) — генетичний термін, що використовується для позначення нащадків одних батьків. Послідовник З.Фрейда А. Адлер першим виділив "порядкові позиції" народження дітей. Це — єдина дитина, старша в сім'ї, середня дитина, молодша з двох дітей, молодший з трьох і більшого числа дітей — і заявив, що відповідно до них люди розрізняються по своєму характеру. На думку А.Адлера, **порядок народження** — основна детермінанта установок, супутніх стилю життя. Він стверджував, що, якщо у дітей одні і ті ж батьки і вони зростають приблизно в одних і тих же умовах, у них все ж немає ідентичного соціального оточення.

Досвід старшої або молодшої дитини в сім'ї по відношенню до інших дітей, особливості впливу батьківських установок і цінностей — все це змінюється в результаті появи в сім'ї наступних дітей і сильно впливає на формування стилю життя. На думку А.Адлера, стиль життя дитини закладається у віці 4–5 років. В цей час у неї розвивається соціальне відчуття і гнучкість, які необхідні для адаптації і пристосування до вимог сім'ї і суспільства. Саме у цей період дуже важливо, яке місце займає дитина в родинній ієрархії.

- На підставі клінічних спостережень і теоретичних роздумів А.Адлер прийшов до наступних висновків.

1. Діти в одній і тій же сім'ї народжуються в різних життєвих умовах. Народжений другим потрапляє в іншу психологічну ситуацію в порівнянні з первістком.

2. Уявлення дитини про себе і його аттитюди залежать від порядку народження.

3. Діти можуть захоплювати чужі родинні позиції. Так, якщо перша дитина в сім'ї страждає недоумством, то наступний за ним може узяти на себе роль первістка.

4. Суттєві відмінності у віці між сиблінгами зменшують суперництво між ними.

5. Порядок народження – не абсолютна детермінанта, це лише тенденція. Стиль батьківської поведінки, їх відношення до дітей не менш значимі для особистісного розвитку дітей.

6. При різниці у віці між дітьми більше трьох років можуть формуватися підгрупи, що роблять істотний вплив на порядкові позиції.

- Боссаро і Болл вивчали ролеві позиції дітей залежно від порядку народження. Було вивчено 879 дітей. Вчені прийшли до висновку, що, чим більша сім'я, тим вища ролева диференціація і спеціалізація сиблінгів. Ролі вони розглядали як прояв спеціалізованої функції індивіда в сім'ї. Дитина в дуже ранньому віці бере на себе певну роль в груповому житті сім'ї. Інші члени сім'ї приймають його в цій ролі. Коли нова дитина приходить в сім'ю, вона потрапляє в ситуацію, де деякі ролеві позиції вже зайняті, і вона визначає свою роль, виходячи з цього. Отже, дитина не вільна у виборі своєї ролі. Дослідниками було виділено вісім типових родинних ролей:

Перший тип – він присутній в кожній сім'ї – **це відповідальна дитина**. Вона наглядає за іншими сиблінгами, допомагає їм. Якщо це хлопчик, то він виступає як помічник батька або його заступник, якщо той відсутній. Якщо це дівчинка, то вона стає як би другою матір'ю молодшим дітям. Великі сім'ї в значній мірі тримаються на плечах старших дітей. Але є і багаточисельні виключення.

Другий тип, що часто зустрічається, – **популярний, соціабельний сиблінг**. Часто це друга дитина в сім'ї або той, хто слідує за відповідальним. Частіше це хлопчик. Він не бореться із старшим за владу через контроль над сиблінгами, а набуває популярності завдяки своїй чарівливості, чим доповнює роль першого. Він товариський, легко вступає в контакт з людьми. Його люблять ті, що оточують – батьки і інші люди. Він уважний і чуйний.

Третій тип – **амбітний**. Його інтереси носять соціальний характер і лежать поза сім'єю. Займається багатьма речами. Більшість цих дітей – дівчатка, часто треті і далі по порядку народження. Така дитина не претендує на перші дві ролеві позиції в сім'ї, а направляє свою активність зовні, в нове русло, де може проявити себе і стати успішною.

Четвертий тип – **студент**. Він багато читає, добре вчиться в школі, має високий інтелект, розумний. Він зазвичай спокійний, працелюбний, методичний. Такі діти можуть бути першими в сім'ї, хто закінчив коледж чи ВНЗ. Дівчатка і хлопчики цього типу в рівній пропорції. Як і третій тип, він вибирає для себе інший шлях проявити себе.

П'ятий тип – **егоцентричний**. Це ізольований член сім'ї. Його опис варіює від замкнутості до асоціальних установок відносно інших

сиблінгів. Інколи організовує свою життєву активність поза сім'єю. Може бути яскравим, але знаходиться у стані війни зі усім світом. Упертий, незалежний, не любить школу, не дуже відповідальний, але сприймає життя дуже серйозно. Це частіше дитина чоловічої статі. Цей тип уникає змагання з іншими сиблінгами.

Шостий тип – найбезвідповідальніший член сім'ї. Він теж уникає змагання за досягнення. Він усунений від родинного життя, але не у фізичних відносинах. Він просто знімає з себе відповідальність за інших членів сім'ї.

Сьомий тип – це неблагополучна дитина. Хтось з цього типу має фізичні недоліки, хтось – хронічні або тривалі хвороби, хтось просто іпохондрик. В будь-якому випадку, цей тип використовує свої недоліки, аби виправдати свої поразки. Це можуть бути і дівчатка, і хлопчики.

Восьмий тип – улюбленець. Це розпещена дитина. Рідко велика сім'я обходиться без цього типу сиблінга. Частіше це пізня дитина, наймолодша. Таку дитину особливо балує мати. Останні сиблінги визнають його улюбленцем, вважають, що йому більше дозволяється, ніж ним.

Цих вісім типів не обов'язково присутньо в кожній сім'ї, хоч би тому, що не у всіх сім'ях є стільки дітей. Є і інші типи сиблінгів – "козел відпущення", "дівчинка-шибеник", "перфекціоніст", "слабак", "тихоня", "біла ворона", "умілець" і ін. Але вони не так поширені, як перші вісім типів.

- Мозак розглянув питання суперництва між сиблінгами і прийшов до висновку, що зі збільшенням різниці у віці суперництво між дітьми зменшується. Так, при різниці між двома дітьми в 7 і більше років, вони обоє розвиваються практично як єдині діти.
- Екстейн, виділив насупні відмінності між дітьми з різним порядком народження по різних характеристиках.

Першонароджені: успішніше інших сиблінгів, мають вищі інтелектуальні показники, краще вчаться, володіють вищою мотивацією, більше схильні до стресу, більш схильні до приєднання, демонструють зрілішу поведінку, більш схильні піддаватися авторитетам, схильні до лідерства, нестійкі до стресу.

Середні діти: мають менше проблем в діяльності

Молодші діти: мають вищу вірогідність схильності до алкоголізму, діє як єдина дитина при різниці у віці більше 7 років, відрізняються по когнітивних характеристиках

Єдині діти: переживають потребу в досягненнях, мають високий рівень досягнень, мають більше проблем в поведінці, відчувають потребу в приєднанні під впливом стресу.

- Виявлено, що порядок народження краще передбачає соціальні аттитюди, ніж стать, соціальний клас або раса. Крім того, порядок народження впливає на особу в 5–10 разів сильніше, ніж IQ або академічні досягнення. Порядок народження визначає інтелектуальну гнучкість, відношення до інновацій і нових ідей, а також те, як людина може змінювати свої погляди.

- **Типи сиблінгових позицій за А.Адлером**

Первісток (старша дитина). Дитина отримує 200% батьківської уваги і є центром сім'ї. Перші діти часто засвоюють "дорослу" мову і віддають перевагу компаніям дорослих. Згідно Адлеру, положення первістка можна вважати завидним, поки він – єдина дитина в сім'ї. Батьки зазвичай сильно переживають з приводу появи першої дитини і тому цілком віддають себе їй. Первісток отримує безмежну любов і турботу від батьків. Він, як правило, насолоджується своїм безпечним і безтурботним існуванням. Але це продовжується до тих пір, поки наступна дитина не позбавить його своєю появою привілейованого положення. Це подія драматичним чином міняє положення дитини і його погляд на світ. Адлер часто описував положення первістка при народженні другої дитини, як положення "монарха, позбавленого трону", і відзначав, що цей досвід може бути дуже травматичним. Коли старша дитина спостерігає, як його молодший брат або сестра перемагає в змаганні за батьківську увагу і ніжність, вона, природно, буде схильна відвойовувати своє верховенство в сім'ї. Проте це битва за повернення колишньої центральної позиції в родинній системі із самого початку приречена на невдачу – колишнього не повернути, як би первісток не старався. З часом дитина усвідомлює, що батьки дуже зайняті або дуже байдужі, аби терпіти його інфантильні вимоги. Крім того, у батьків значно більше влади, ніж є у дитини, і вони відповідають на його важку поведінку (вимога до себе уваги) покаранням. В результаті подібної родинної боротьби первісток "привчає себе до ізоляції" і освоює стратегію виживання поодиночці, не потребуючи чийсь-небудь прихильності, схвалення або підтримки. Адлер також вважав, що саме старша дитина в сім'ї швидше за все консерва-

тивна, прагне до влади і схильна до лідерства. Тому старші діти часто стають охоронцем родинних цінностей і моральних стандартів.

Виділяють два типи первістків: покірливі годувальники і заступники (агресивні). Первістки в основному вчаться у дорослих, тому не дивно, що вони готові на все, щоби робити все правильно, організовано і вчасно.

Єдина дитина. А.Адлер вважав, що позиція єдиної дитини унікальна, тому що у неї немає інших братів або сестер, з якими йому доводилося б конкурувати. Це обставина, разом з особливою чутливістю до материнської турботи, часто наводить єдину дитину до сильного суперництва з батьком. Дитина дуже довго і багато знаходиться під контролем матері і чекає такого ж захисту і турботи від інших. Головною особливістю цього стилю життя стає залежність і егоцентризм. Така дитина впродовж всього дитинства продовжує бути осередком життя сім'ї, її балують, вона не пристосована до труднощів, до самотійного вирішення проблем. У дорослому житті особа постійно шукає підтримки від інших людей, оскільки звикла отримувати її від батьків і без неї відчуває себе невпевнено.

Одинокі єдині діти найчастіше є критичними, і достатньо егоїстичними. У них присутня імовірність вираження перфекціонізму. Якщо батьки єдиної дитини ставилися до свого чада як до маленького дорослого, постійно тиснули на нього і заставляли бути зрілим, відповідальним і надійним, то дитина може виглядати дуже впевненою, спокійною та врівноваженою ззовні, однак всередині дитина може бунтувати і супротивлятися тому, щоби бути "маленьким дорослим".

Друга (середня) дитина. Другій дитині із самого початку задає темп старший брат або старша сестра: ситуація стимулює його досягати рекорди старшого сиблінга. Завдяки цьому нерідко темп розвитку такої дитини виявляється вищим, ніж у старшої дитини. Наприклад, друга дитина може раніше, ніж перша, почати розмовляти або ходити. В результаті, стиль життя визначає постійне прагнення довести свою першість над старшим братом або сестрою. Отже, для середньої дитини характерна орієнтація на досягнення. Аби добитися переваги, середня дитина використовує як прямі, так і обхідні методи. Адлер також вважав, що середня дитина може ставити перед собою надмірно високі цілі, що фактично підвищує вірогідність можливих невдач. Для середніх дітей абсолютно нормальним є відчуття покинутості, ігнорування і навіть приниження. Офіційне визначення середньої дитини – це людина, народжена посередині між старшою і наймолодшою дитиною. Тому,

середні діти відчують, що народилися занадто пізно і тому не отримали всіх привілеїв і особливої уваги, які, як йому здається, дісталися старшій дитині. Також, вони народжені надто рано і не відкрили золоте дно, яке випадає на долю наймолодших дітей, - послаблення вимог дисципліни зі сторони батьків. Для другої дитини перша буде прикладом, зразком для наслідування, і спостерігаючи за діями старшої дитини, середня буде виробляти свій власний життєвий стиль, який залежить від старшого сиблінга. Середні діти, як правило, спілкуються з ровесниками більше, ніж будь-яка інша дитина в сім'ї. Вони часто відчують себе зайвими, ніби не в своїй тарілці, вдома їх не розуміють, старші або молодші сиблінги їх випереджають. Тому, не дивно, що для них друзі стають дуже важливими, оскільки вони дають можливість середній дитині відчувати себе особливим, потрібним і значущим. Через те, що батьки часто не приділяють уваги середнім дітям, вони не завжди можуть добитися свого, тому вчаться вести переговори та іти на компроміси. З іншої сторони, агресивна середня дитина, яка любить конкурувати може застосовувати свої навички ведення переговорів з метою стати успішним підприємцем. Також, середні діти більше подібні на "закриту книгу", вони вперті та незалежні, ніж інші сиблінги.

Остання дитина (наймолодша).

Положення останньої дитини унікальне у багатьох відношеннях. По-перше, така дитина ніколи не випробовує шоку "позбавлення трону" іншим сиблінгом і, будучи "малям" або "мазуном" сім'ї, може бути оточений турботою і увагою з боку не лише батьків, але, як це буває у великих сім'ях, старших братів і сестер. По-друге, якщо батьки обмежені в засобах, у дитини практично немає нічого свого, і їй доводиться користуватися речами інших членів сім'ї. По-третє, положення старших дітей дозволяє наймолодшій дитині задавати тон; у старших братів і сестер є більше привілеїв, тому наймолодша дитина переживає сильне почуття неповноцінності, разом з відсутністю відчуття незалежності. Не дивлячись на це, наймолодша дитина володіє однією перевагою: у неї висока мотивація перевершити старших сиблінгів. В результаті, так дитина часто стає найшвидшим плавцем, кращим музикантом, найбільш честолюбним студентом. Адлер інколи говорив про молодшу дитину, як про можливого майбутнього революціонера.

- Кожен з наведених вище прикладів є стереотипним описом "типової" старшої, єдиної, середньої і наймолодшої дитини. Не у

кожної дитини стиль життя повністю збігається із загальними описами. Позиція кожної дитини в сім'ї передбачає наявність певних проблем.

Питання і завдання до теми:

1. Знайти і надати характеристики: «Покірливим годувальникам» і «Годувальникам (агресивним)».
2. Перерахувати і порівняти сильні та слабкі сторони первістків та єдиної дитини.
3. Вказати, які фактори керують поведінкою середньої дитини.
4. Обґрунтувати сильні та слабкі сторони наймолодшої дитини.
5. Оскільки вважається, що основною проблемою первістків та єдиних дітей є перфекціонізм. Перфекціонізм не є сильною стороною. Визначте чи є Ви перфекціоністом?

Бали: 0-ніколи; 1 -іноколи; 2- часто ; 3 –завжди.

1. Чи дратують вас помилки — ваші власні або інших людей?
2. Як ви думаєте, чи повинні всі інші так само прагнути робити все на вищому рівні, як це робите ви?
3. Чи часто ви застосовуєте слово "треба" (наприклад: "мені треба було про це потурбуватися" або "нам треба зустрітися з цього питання негайно"?)
4. Чи складно вам радіти успіху? Навіть коли все йде добре, чи легко вам знайти щось, що можна було б зробити хоч трохи краще?
5. Чи може одна маленька помилка зіпсувати вам день або хоч б ранок?
6. Чи доставляють вам занепокоєння такі вирази, як досить добре і майже як належить, особливо на роботі, у навчанні?
7. Чи схильні ви відкладати справи на потім лише тому, що, зараз ви не можете виконати цю роботу дуже якісно?
8. Чи помічали ви, як виправдовуєтеся тим, що, якби у вас було більше часу, ви виконали б яку-небудь роботу краще?
9. Чи вважаєте за краще, щоб саме Ви тримати ситуацію під контролем, будь то збори, робота в команді або будь-яка ситуація, в якій задіяна група людей?
10. Чи відчуваєте гостру потребу в тому, аби у вас все було розкладено по полицях, чи наполягаєте ви, аби в тих, що вас оточують все було настільки ж упорядковано (аби у інших було так само, як у Вас)?
11. Чи сприймаєте Ви стакан як наполовину порожнім.

Результат:

1-16 балів - ви незначний перфекціоніст

17-25 балів — ви в значній мірі перфекціоніст

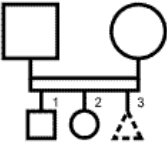

26-33 балу - ви перфекціоніст понад міру (надмірно вимогливі до себе і до інших)

Тема 6. Складання генограми

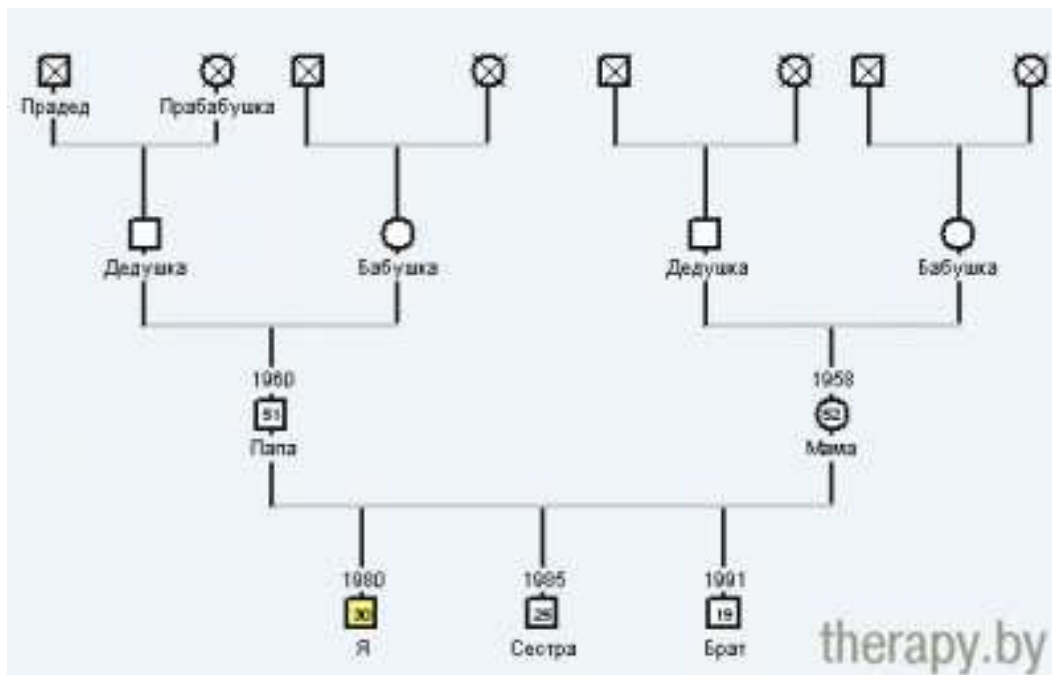
Загальні тези

- Для психодіагностичних і психотерапевтичних цілей іноді використовують варіант генеалогічного методу - генограму (грец. genos - рід і gramma - написання, літера), в якій разом з відносинами спорідненості фіксують відносини психологічної близькості (тісні - віддалені), конфліктності, сімейні сценарні установки. Генограму складають принаймні для сім'ї в межах трьох поколінь. Вона допомагає уточнити психологічні контексти життя людини (при цьому можна говорити і про соціальну спадкоємність).
- Існують наступні необхідні відомості для роботи з геносоціограмою:
 - вік на дійсний момент всіх членів родини.
 - дати народження й смерті, вік і діагноз померлих родичів.
 - дати висновку шлюбів, тривалість шлюбів. Вік дітей на час переривання відносин (розлучень).
 - міфи й легенди родини, а також пов'язані із причиною смерті деяких родичів.
 - різниця у віці між чоловіками.
 - зміна прізвища, імені.
 - кількість дітей у родинах.
 - аборти, викидні.
 - професії.
 - хвороби, алкоголізм, наркоманія.
 - заключення у місця позбавлення волі (в'язниці, виправні колонії).
 - суїциди, зґвалтування, насильницька смерть, фізичні каліцтва.
 - дорожньо-транспортні випадки, нещасні випадки.
 - еміграція, посилення.
 - інцести (першого типу - заборонені зв'язки між кривними родичами, другого типу - між людьми, які стали родичами в результаті шлюбу).

- Для складення генограм використовують наступні умовні позначення

Условные обозначения	
	МУЖЧИНА
	ЖЕНЩИНА
	ГРАЖДАНСКИЙ БРАК
	ОФИЦИАЛЬНЫЙ БРАК
	ПРЕРВАННЫЕ ОТНОШЕНИЯ
	РАЗВОД
	КОНФЛИКТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
	РОДИТЕЛИ. ДЕТИ: НОМЕР УКАЗЫВАЕТ ПОРЯДОК РОЖДЕНИЯ; ЗДЕСЬ 3-Й РЕБЕНОК ОБОЗНАЧАЕТ ВЫКИДЫШ.
 	СМЕРТЬ
 	ВЫКИДЫШ ИЛИ АБОРТ В СЛУЧАЕ, ЕСЛИ ПОЛ РЕБЕНКА БЫЛ УСТАНОВЛЕН
	ВЫКИДЫШ ИЛИ АБОРТ В СЛУЧАЕ, ЕСЛИ ПОЛ РЕБЕНКА НЕИЗВЕСТЕН

- Найпростіший вигляд генограми

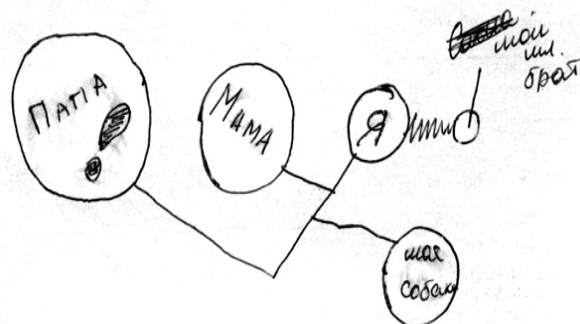
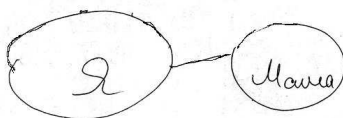
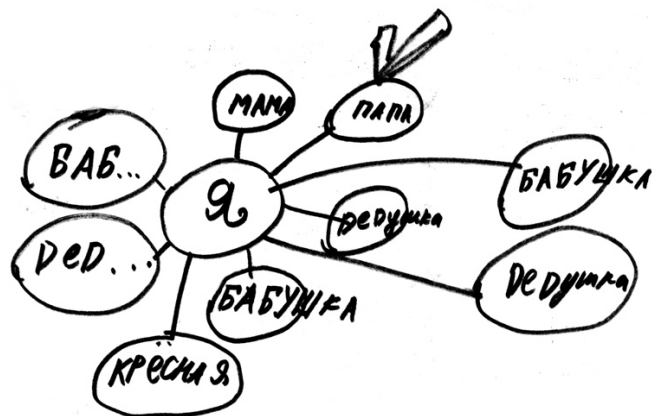
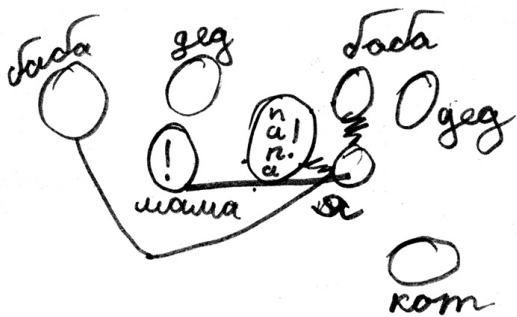
Завдання до теми: Скласти генограму своєї родини.Доповісти

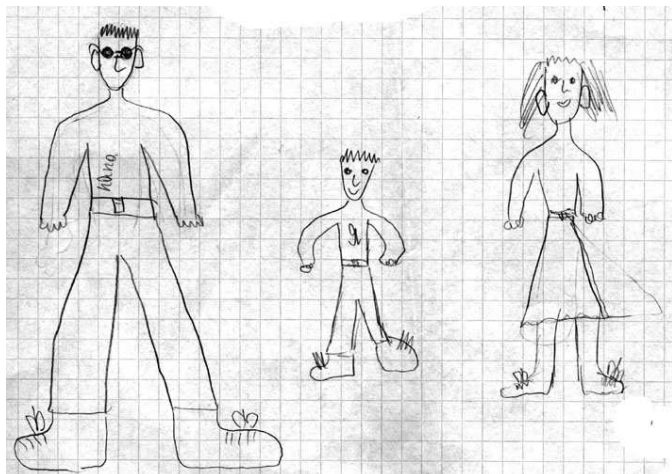
**Тема 7. Психодіагностична методика «Малюнок родини».
Дослідження відображення внутріродинних відносин в
малюнках дітей.**

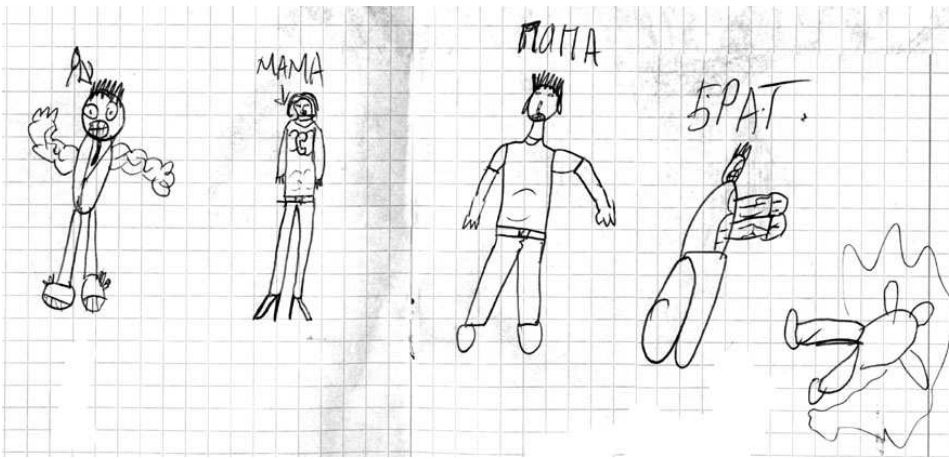
Питання і завдання до теми:

1. Ознайомитися з методикою «Моя родина» та її модифікаціями.
2. Ознайомитися з методикою «Карта родини».
3. Провести самостійне відображення внутріродинних відносин в малюнках.надати інтерпретацію.
4. Надати інтерпретацію малюнкам і картам родини, які представлені нижче.

Джерело: Тест "Рисунок семьи" / Тейлор К. Психологические тесты и упражнения для детей. Книга для родителей и воспитателей – М., 2005.

Перелік запитань по спецпрактикуму «Сімейні детермінанти формування особистості дитини».

1. Покажіть взаємозв'язок між основними принципами теорії А. Адлера й сімейним консультуванням.
2. Перелічіть основні установки або принципи, якими повинен володіти психолог для ефективності консультації.
3. Вкажіть на цілі невірного поводження дітей і підлітків по Дрейкусу й Зольцу.
4. Знайти золоту середину між потуральним й авторитарними стилями батькові може допомогти образ 4 зон поводження дитини або підлітка: зелену, жовту, жовтогарячу й червону. По якому принципу відбувається розподіл на колірні зони. Приведіть приклади.
5. Важливим моментом у консультуванні батьків і підлітків є збір найбільш важливої інформації. Назвіть основні її елементи.
6. Що таке Я-висловлення і Ти-висловлення.
7. Які вікові закономірності діють у родині.
8. Основні етапи сімейного консультування.
9. Що Л.С. Виготський називав "зоною найближчого розвитку дитини"?
10. Приведіть класифікацію автоматичних відповідей батьків, які приводять до "бар'єрів" спілкування. Наведіть приклади цих автоматичних відповідей.
11. За допомогою яких методів і методик Ви можете довідатися про структуру родини?
12. Приведіть приклади проблемних родин по Мінухіну .
13. Структура влади в родині й структурі міжособистісних комунікацій по А.И.Антонову і В.М.Медкову.

14. Що таке материнська депривація?
15. Що можна рекомендувати батькам у випадку, якщо діти брешуть і крадуть?
16. Перелічите найбільше що часто зустрічаються психологічні проблеми, пов'язані з неправильним вихованням дітей.
17. Що таке досвід "детронізації"?
18. Перші дослідження порядку народження
19. Емпіричні дослідження порядку народження
20. Вивчення порядку народження в руслі психоаналізу
21. Типи сиблінгових позицій
22. Розповіді про структуру родини про взаємини в родині по проєктивному малюнку «Моя родина».
23. Які техніки впливу можна використовувати консультуючи батьків і підлітків?
24. Окремі проблеми, для поліпшення взаємин між батьками й підлітками. Розповіді, що можна рекомендувати батькам у випадку, якщо діти в родині часто б'ються .
25. Олсон виділяє 4 типи згуртованості у родині. Розкажіть, який тип забезпечує найбільш оптимальне функціонування родини. 1. Перерахуйте основні поняття, які використовуються для теоретичного та експериментального аналізу батьківсько-дитячих відносин.
26. Подумайте, як особистісні якості батьків-суб'єкта взаємодії конкретно можуть впливати на характер, зміст, емоційне забарвлення дитячо-батьківських відносин.
27. Які якості притамані оптимальної батьківської позиції?
28. Які стилі виховання можуть зустрітися в неповній сім'ї: материнської, батьківської?
29. Охарактеризуйте батьківські відносини в багатодітній родині і в сім'ї з єдиною дитиною.

Рекомендована література

Базова:

1. Адлер А. Понять природу человека / пер. из англ. М: Академический проект, 1997. - 256 с.
2. Адлер А. Наука жить / пер. из англ..Киев: Port-Royal, 1997. - 288 с.
3. Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов / пер. из англ. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. - 448 с.
4. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / пер. из англ. М: Академический проект, 2007.- 232 с.
5. Бурова С.Н. Совершенствование взаимоотношений в семье как основной фактор воспитания. // Психолого-педагогические проблемы семейного воспитания, ч.1.
6. Буянов М И. Ребенок из неблагополучной семьи. Записки детского психиатра - М,1988.
7. Варга А. Я. Типи неправильного батьківського відносини / / Автореф. дис канд. психол. наук. - М., 1987.
8. Голод С.И. Семья и брак: Историко- социологический анализ.Спб.,1998.
9. Гребенников И. Б. Основы семейной жизни. - М . Просвещение, 1991.
- 10.Ковалев С. В. Психология современной семьи. - М., Просвещение, 1986.
- 11.Козак М.Г. Развитие оценочных отношений ребенка в семье // Семья и личность: Психолого - педагогические. Социологические и медико-психологические проблемы. Тезисы докладов Всесоюзной конференции в г. Гродно. - М. 1981.
- 12.Дружинин В.Н. Психология семьи. - М., 1996.
- 13.Захаров Л. І. Психотерапія неврозів у дітей та підлітків. - Л., 1982.
- 14.Крайг Г. Психологія розвитку. - СПб., 2000.
- 15.Лангмейер Й., Матейчек З. Психічна депривація в дитячому віці. - Прага, 1984.
16. Леман К. Порядок рождения/ пер. з англ.Е. Прищенко. - К.: Брайт Букс, 2007.- 448 с.
- 17.Минухин С., Фишман Ч. Техники семейной терапии. М.,1998.
- 18.Мухіна В. С. Вікова психологія. - М., 1997.
- 19.Овчарова Р. В. Довідкова книга шкільного психолога. - М., 1993.
- 20.Плешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное консультирование. М.,, 1999.
- 21.Романова Е.С. Графические методы в практической психологии. СПб.:Речь, 2001.

- 22.Рожденный первым...: Теория очередности рождения – ключ к познанию психологии личности / Клифф Исааксон, Крис Редиш.- Пер.с англ. К.Савельева.-М.:ФАИР-ПРЕСС, 2004.- 272 с.
- 23.Роджерс К. Клиент-центрированная терапия. М.: Рефлбук, 1997.
- 24.Сатир В. Как строить себя и свою семью. М.,1992.
- 25.Сатир В. Психотерапия семьи. СПб. 2000.
- 26.Сатир В. Ви і ваша сім'я: Керівництво з особистісного росту. - М., 2000.
- 27.Сім'я в психологічній консультації / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Сталіна. - М., 1989. 16. Співаковська А. С. Як бути батьками. ~ М., 1986.
- 28.Титаренко В. Я. Семья и формирование личности- М, Мысль, 1987.
- 29.Шнейдер Л.Б. психология семейных отношений: курс лекций. М., 2000.
- 30.Хоментаскас Г. Т. Семья глазами ребенка - М., 1989.
- 31.Эйдемиллер Е. Г. Методы семейной диагностики и психотерапии. - М., 1996.

Допоміжна

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. М.,1998.
2. Антонов А.И. Микросоциология семьи. М., 1998.
3. Бодалев А.А. Столин В.В. Семья в психологической консультации. М., 1989.
4. Боссарт А.Б. Парадоксы возраста или воспитания. - М, Просвещение, 1991.
5. Волкова Е.М. Трудные дети или трудные родители? - М, Профиздат, 1992.
6. Горшков В. А. Общественность и подросток - Йошкар-Ола. 1971
7. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения- М,Просвещение, 1987.
8. Зацепин В.И., Берещенко А.В., Бучинская Л.М. Молодая семья - Киев, "Украина", 1991.
9. Сазонова Л.М, Ребенок в неблагополучной семье. // Социологические исследования. 1980, № 4.
10. Социология: наука об обществе Под род Андрущенко В.П., Горлача И.И, - Харьков, 1997.
11. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. В 3 т. Т. 3 - М . 1981.
12. Сысенко В. А. Супружеские конфликты. - М, 1983.

13. Тавит А. Ю. Влияние родительской семьи на благополучие брака детей. // Психолого-педагогические проблемы семейного воспитания. Ч.4, - Могилев, 1985.
14. Титаренко В.Я. Влияние семейных отношений на успеваемость детей. // Проблемы быта, брака и семьи - Вильнюс, 1970.

Електронні ресурси

http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psychol/2009_29/19.html
<http://psy-science.com.ua/department/zbirnyk-2009/6.htm>
http://ualib.com.ua/br_7573.html

ДОДАТОК А

Назва	Емоційна близькість	Вимоги	Контроль, санкції	Модель спілкування	Тип особистісного розвитку дитини
Демократичний (розумна любов; співробітництво: прінімаюче-авторитарний; авторитетний; ціннісне ставлення з високою рефлексією)	Прийняття, тепло, любов	Справедливі, з обґрунтуванням заборон	На основі розумної турботи Діалог та співробітництво	Особистісно-орієнтована	Оптимальний - почуття власної гідності і відповідальності; самостійність і дисципліна, повноцінне спілкування
Авторитарний (авторитаричний; диктат)	Найчастіше відсутня, хоча не виключається	Жорсткі, без пояснення причин	Жорсткий, часто некоректний; покарання	Дисциплінарна (окрики, погрози)	Пасивний - відсутність ініціативи, залежність, низька самооцінка. Агресивний - перетворення в тирана (подібно батькам). Лицемірний
Гіперопіка (гіперпротекція; домінуюча гіперопіка: симбіотичний; «життя за дитину»)	Зайва турбота	Відсутні при численних заборонах і обмеженнях	Тотальний, надмірний	Прагнення до тісного емоційного контакту (дріб'язкова опіка)	Несамостійний - залежність; егоцентризм, всюдозволеність, асоціальність; інфантилізм; посилення астеничних рис
Гіперопіка (гіперпротекція; потурають гіперопіка; «кумир сім'ї»)	Обожнення, милування	Відсутні	Слабкий; всюдозволеність	«Жертвопринесення» (максимальне задоволення потреб, примх)	Істероїдний - демонстративність, нестриманість у негативних емоціях. Епілептоїдний - завищені претензії; труднощі у відносинах з однолітками

Підвищена моральна відповідальність(гіперсоціалізація)	Знижений увагу	Високі	Можливі варіанти	Надмірна занепокоєність майбутнім, соціальним статусом, навчальними успіхами	Тривожно-недовірливий
Анархічний (потуряють: ліберально-попустітельській)	Переривання емоційного контакту (іноді демонстративне) при порушеннях поведінки дитини	Відсутні або слабкі	Відсутня (виправдання поведінки)	«Запобіглива» (некритичне ставлення)	Нестійкий - егоїстичність, некритичність, пристосуванство
Гипопротекція (бездоглядність; індиферентний; мирне співіснування)	Байдужість, вада тепла	Відсутні	Відсутня (байдужість)	«Невтручання» (автономія, закритість для спілкування)	Нестійкий, гіпертимний - асоціальність, непередбачуваність
Емоційне відкидання (відчужений; відрікається; «попелюшка», «маленький невдаха»)	Відсутня	Підвищені	Жорсткий, суворі покарання	Психологічна дистанція, повна втрата контакту	Епілептоїдний - мрійливість, жорстокість; труднощі в спілкуванні; невротичні розлади
Жорстоке поводження (агресивний)	Відсутня	Відкрита агресія	Жорсткий, позбавлення задоволень, приниження, побої	Антагонізм, ворожість (з приводу поведінки)	Егоїстичний - жорстокість, провокації. Епілептоїдний

